

Românii din Ucraina: de la autoidentificare la păstrarea și promovarea valorilor naționale

Felicia Vrânceanu*

Keywords: *socio-cultural context, national culture, mother tongue, state language, Romanian language*

Fiecare limbă este un organism viu care se adaptează la schimbările ce au loc în societate și, implicit, într-o anumită cultură. Fără îndoială că acest proces de evoluție/involuție a unei limbi este influențat de o multitudine de factori care acționează în mod diferit asupra acestui organism. În cazul limbii române vorbite în comunitățile românești din Ucraina, ultimele decenii au reprezentat o perioadă dificilă, caracterizată printr-o pronunțată instabilitate socio-politică, ce a determinat schimbări majore la nivelul statutului ei funcțional¹.

Analizând istoria multiseclară a spațiului geografic locuit de români, se poate afirma că perioadele lungi de absență a unei structuri politice unitare au creat condiții prielnice pentru ca factorii lingvistici și culturali să influențeze în mod fundamental identitatea națională. Această realitate rămâne actuală pentru românii din afara granițelor țării, inclusiv pentru românii din Ucraina. Pentru etnicii români din regiuni precum Cernăuți, Odesa sau Transcarpatia, între limbă și identitate națională există o legătură foarte strânsă. Ideea de națiune nu se asociază, în aceste spații geografice, cu ideea de stat sau de instituții juridice, ci cu ideea de limbă, cu valorile culturale, precum și cu trecutul istoric. Simțind această acută nevoie de afirmare a propriei identități, membrii comunităților românești acordă o mult mai

* Universitatea Națională „Yuriy Fedkovych” din Cernăuți, Ucraina

¹ Pentru o analiză a vieții comunității românești din Ucraina, cf. Gheorghe Jernovei, *Limba română vorbită în regiunea Cernăuți (studiu demografic și lingvistic)*, „Glasul Bucovinei”, VIII, nr. 31, p. 93-110; Ion Popescu, Constantin Ungureanu, *Românii din Ucraina între trecut și viitor*, ediția a III-a, Oradea, Editura Primus.

mare importanță manifestării identității naționale prin activități cultural-artistice, promovând mult mai intens ideea de rezistență prin cultură.

Schimbările social-politice din Ucraina, precum și consecințele războiului de pe teritoriul Ucrainei au influențat și vor influența în continuare în mod semnificativ situația minorităților. Este la fel de evident faptul că aceste schimbări au creat un context social-politic complicat, mai puțin favorabil afirmării identității lingvistice a persoanelor aparținând minorităților naționale, inclusiv a reprezentanților comunității românești.

O analiză obiectivă operează cu cifre. Din păcate, statistica demografică oficială din Ucraina nu dispune de date noi, ultimul recensământ având loc în anul 2001. Recensământul care urma să aibă loc în anul 2014 a fost amânat din cauza izbucnirii conflictului armat, iar extinderea acestuia în februarie 2022 a produs o criză demografică ale cărei consecințe sunt greu de preconizat.

Cifrele oficiale, singurele, din păcate, existente în acest moment sunt următoarele: cu aproape 20 de ani, în anul 2001, numărul total al populației Ucrainei reprezenta 48240902 locuitori; dintre aceștia, românii constituiau 0,3% (150989), iar „moldovenii” – 0,5% (258619). Datele aceluiași recensământ demonstrează că regiunea Cernăuți este cea mai reprezentativă zonă socio-lingvistică românofonă din Ucraina, în această regiune locuind 114,6 mii de români și 67,2 mii de „moldoveni”. Alte două regiuni cu număr semnificativ de populație românofonă au fost: Transcarpatia – 32152 de români, moldoveni – 516 și Odesa – 724 de români, moldoveni – 123751. Aceste cifre ne permit să afirmăm că în Ucraina populația românofonă este a treia din punct de vedere numeric.

Fără îndoială că din 2001 și până în prezent aceste cifre s-au schimbat considerabil, scăderea demografică reprezentând un fenomen ce a luat amploare în ultimele decenii. Schimbările produse în Ucraina sunt cauzate nu numai de factori precum numărul nașterilor și al deceselor, migrația, îmbătrânirea populației. În prezent, conflictul armat reprezintă cea mai gravă cauză a scăderii semnificative a populației. În aceste condiții, statistica demografică actuală ne va prezenta o situație total diferită de cea înregistrată în anul 2001. Acest lucru este demonstrat și de

recensământul electronic prealabil, efectuat la sfârșitul anului 2019, conform căruia în intervalul 2001-2019 s-a înregistrat o scădere a populației de peste 11 milioane de locuitori (aproximativ 23%)². Conform informațiilor din presa ucraineană, se preconizează că în anul 2025 populația Ucrainei va fi de numai 25 de milioane de persoane. Criza demografică va avea consecințe grave și în comunitățile românești din Ucraina.

Comunicarea reprezintă un proces ce presupune interacțiunea psiho-socială a indivizilor; cei implicați în acest proces „trebuie să posede aceeași formă a limbajului articulat, să vorbească aceeași limbă” (Oprea 2008: 17). În comunitățile multietnice situația este mai complicată, deoarece, de cele mai multe ori, vorbitorii nu stăpânesc în egală măsură limbile vorbite de membrii comunității. În astfel de cazuri, distribuția funcțională a limbilor este influențată de o serie de factori (atât obiectivi, cât și subiectivi), care pot influența în mod pozitiv sau negativ statutul funcțional al limbilor.

În Ucraina, în zonele locuite de români, plurilingvismul reprezintă un fenomen frecvent întâlnit, o perioadă îndelungată aici vorbindu-se cel puțin trei limbi: româna, rusa și ucraineana. Bineînțeles că nu toți vorbitorii stăpânesc în egală măsură cele trei limbi, de cele mai multe ori observându-se o anumită „specializare”: limba română predomină în mediul familial, în timp ce rusa și ucraineana au fost o perioadă îndelungată utilizate îndeosebi în mediul profesional. În ultimii ani, la nivel legislativ s-au luat o serie de măsuri care au ca principal obiectiv întărirea pozițiilor limbii ucrainene ca limbă de stat, fiind evident faptul că există în continuare un mare număr de vorbitori, etnici ucraineni, care preferă să comunice în limbă rusă și nu în limba ucraineană.

În orice mediu plurilingv există o serie de factori care influențează nivelul competențelor lingvistice: vârsta, studiile, gradul de autoidentificare etnică, mediul social, profesia etc. În zonele cu populație românofonă din Ucraina se poate observa că unele persoane vorbesc fluent doar limba română, celelalte două limbi

² <https://www.slovoidilo.ua/2020/01/23/infografika/suspilstvo/porivnyuyemo-dani-perepysy-naselennya-ukrayiny-2020-2001-rokiv>

fiind stăpânite doar la nivelul receptării mesajului, nu și la nivelul formulării de mesaje (este cazul persoanelor în vârstă). Numărul acestor persoane este însă redus, cei mai mulți etnici români fiind cel puțin bilingvi. Se observă totuși o anumită repartizare: o mai mare valoare socială o au limbile ucraineană (ca limbă de stat) și limba rusă; limbii române i se acordă o mai mare valoare individuală, fiind cu preponderență utilizată în familie sau în biserică³.

În regiunea Cernăuți există o serie de localități în care cei mai mulți locuitori au declarat că limba maternă este româna: Becești (Herța) – 99,3%, Mihoreni/Petrașivka (Herța) – 98,9%, Buda Mare (Herța) – 98,7%, Buda Mică (Herța) – 98,6%, Târnauca (Herța) – 98,4%, Hreațka (Herța) – 98,3%, Mogoșești/Bairachi (Herța) – 98,1%, Pasat (Herța) – 98,1%, Stănești (Hlyboca/Adâncata) – 98,1%⁴. În astfel de localități, limba română este predominantă nu numai în familie sau în serviciul religios. Învățământul preuniversitar încă se desfășoară în limba maternă, în limba de stat desfășurându-se, în principiu, doar lecțiile de limbă și literatură ucraineană. Însă în multe dintre localitățile cu populație română, procesul didactic are loc în ambele limbi, deoarece în școlile cu predarea în limba română nu există cadre didactice care să asigure predarea tuturor disciplinelor în limba maternă. De asemenea, nu toți copiii din astfel de școli cunosc limba română, existând tendința de transformare a acestor instituții în unități de învățământ „mixte”. Noua lege a învățământului din Ucraina asigură inițial predarea în limba maternă doar în învățământul primar, urmând ca din clasa a cincea numărul orelor alocate studiului în limba română să scadă semnificativ. Deși în ultima perioadă s-a renunțat la o serie de prevederi care afectau în mod negativ situația limbii române în învățământul preuniversitar, se preconizează ca până în anul 2027 să se producă o restructurarea a sistemului liceal

³ Aceste observații se bazează pe o serie de interviuri și anchete lingvistice efectuate în perioada 2000-2002 în regiunea Cernăuți. Cf. F. Vrânceanu, *Limba și cultura română în Ucraina: tradiții și perspective în The Romanian Language and Culture: Internal Approaches and External Perspectives*, proceedings. Edited by Luminita Botosineanu and Ofelia Ichim, Roma, Aracne Editrice, Italia, 2015, p. 515-525.

⁴ Conform datelor recensământului ce a avut loc în Ucraina (2001).

care ar putea să aibă drept consecință scăderea semnificativă a numărului liceelor în care predarea să se facă în limba maternă.

Viața cotidiană oferă persoanelor din localitățile cu populație majoritar română o serie de repere identitare, care influențează în mod favorabil procesul de autoidentificare. Fiecare locuitor al unei astfel de comunități își asumă în mod conștient sau inconștient valorile unui anumit spațiu cultural, având, astfel, un rol esențial în definirea propriei identități. Însă numărul unor astfel de comunități se micșorează treptat, deoarece în ultimii ani, în Ucraina, a fost creat un cadru legislativ mai puțin prielnic promovării limbilor minorităților naționale. Absența resurselor bugetare, precum și problemele grave referitoare la securitatea națională constituie factori care au influențat și continuă să influențeze în mod negativ păstrarea sentimentului apartenenței la grupurile etnice minoritare.

S-a vorbit despre o mentalitate post-sovietică, specifică celor care considerau rusa o limbă de prestigiu, în detrimentul limbii materne. Procesul de îndepărtare de valorile culturii naționale s-a defășurat într-un ritm constant și a vizat, practic, toate etniile care intrau în componența Uniunii Sovietice. Acest lucru s-a răsfrânt și asupra limbii ucrainene și asupra limbii române sau asupra limbilor celorlalte etnii. În ultimii ani măsurile de revigorare a limbii ucrainene, care în prezent are posibilitatea să-și reîntre în drepturi ca limbă de stat, afectează într-un ritm mult mai rapid limbile minorităților naționale. Populația românofonă din acest spațiu geografic se confruntă cu o serie de probleme ce vor pune la încercare în viitorul apropiat atât „durabilitatea” valorilor culturii române, cât și capacitatea membrilor comunității românești de a se adapta la noua situație creată. Este vorba pe de o parte de tendința de consolidare a limbii ucrainene ca limbă de stat, precum și de accentuarea procesului de preluare a unor valori culturale străine în detrimentul culturii naționale. Statutul limbii și culturii române din Ucraina poate fi influențat de o serie de factori care ar putea remodela cadrul socio-cultural.

Unul dintre factorii cei mai importanți este micșorarea numărului de școli cu predarea în limba română, precum și a numărului de ore alocate studierii în limba română. Există o legătură strânsă între modul în care este organizat sistemul

educativ și reducerea / amplificarea formelor de viață culturală și artistică⁵. De la școala contemporană societatea așteaptă astăzi totul: să transmită tinerilor o cunoaștere acumulată de-a lungul secolelor, să-i ajute să se adapteze la o realitate în continuă transformare și să-i pregătească pentru un viitor larg imprevizibil. Instituțiile de învățământ cu predarea în limba minorităților au nu numai funcția de a asigura forța de muncă pentru diverse sectoare de activitate, ci și de a forma capacitatea de adaptare la un mediu plurilingv, de a găsi cele mai potrivite soluții pentru păstrarea și promovarea limbii, a culturii naționale. Din păcate din cele peste 90 de școli care existau în anii '90, în prezent în regiunea Cernăuți numărul lor abia depășește cifra de 50. Unele școli au deja statut de școli „mixte”, altele au fost închise.

Localitățile în care nu mai există școli cu predarea în limba română demonstrează că absența contactului cu varianta standard a limbii (asigurată prin participarea la un proces educativ ce se desfășoară preponderent în limba română) reprezintă un factor negativ. Tinerii cunosc doar varianta vorbită a limbii, care se îndepărtează tot mai mult de norma literară, preluând multe elemente din limbile cu care intră în contact. Tot mai multe elemente străine își fac simțită prezența în discursul cotidian, alterând îndeosebi structura fonetică și lexicală. Dacă fenomenul are un caracter sporadic, atunci soluțiile sunt la îndemâna tuturor: în primul rând conștientizarea repartizării funcționale a limbii. Individul vorbitor trebuie să utilizeze în mod adecvat, în funcție de cadrul comunicațional, acea variantă a limbii care asigură atingerea scopului comunicativ. Această soluție este aplicabilă în cazul celor care, evident, stăpânesc la nivelul necesar atât limba maternă, cât și limba ucraineană ca limbă de stat sau (în cazul regiunii Cernăuți, și nu numai, și a limbii ruse, care continuă să fie folosită). Este vorba de cele mai multe ori despre tineri care își fac studiile în alte instituții de învățământ decât cele cu predarea în limba română, persoane care își desfășoară activitatea în domenii în care se vorbește o

⁵ Pentru o analiză a problemei, cf. *Sprachliche Identität – ein aktuelles Problem in Czernowitz? in Sprachpolitik und Sprachkonflikte in der Ukraine, Republik Moldau und Georgien*, Vasile Dumbrava, Dominika Rank (Hg.), Moldova-Institut Leipzig, 2018, p. 41-46.

altă limbă decât româna, persoane din familii mixte care în diverse situații sunt nevoite să utilizeze o altă limbă decât româna. Bineînțeles că acest fenomen are implicații asupra conservării și afirmării identității culturale a celor în cauză, ei manifestând o oarecare înstrăinare de propria cultură, ca reflex al voinței de adaptare la un alt mediu lingvistic.

Rezolvarea acestor probleme presupune abordări noi, în contextul social-politic al vremii: adoptarea și aplicarea în Ucraina a legislației europene care ar putea să asigure utilizarea limbii materne în diferite domenii ale vieții sociale, alături de limba ucraineană ca limbă de stat; existența unui sistem informațional în limba maternă care să corespundă nevoilor omului modern, care nu mai citește ziare, ci este un frecvent utilizator al platformelor de comunicare online; existența unor instituții de învățământ (preuniversitar, universitar) care să corespundă idealului educațional, educarea în familie și în școală a sentimentului responsabilității față de valorile culturii naționale.

În Ucraina, în fiecare dintre cele trei regiuni cu populație compactă românofonă – Cernăuți, Transcarpatia și Odesa – există și o serie de factori specifici care caracterizează fiecare arie lingvistică amintită: apropierea sau îndepărtarea de granițele României, fenomenul migrației temporare provocat de necesitatea găsirii unui loc de muncă, atitudinea față de așa-zisa „limbă moldovenească”, accesul la instituții de învățământ și la mijloace de informare în limba maternă ș.a. În aceste condiții, soluțiile problemelor existente sunt variate și trebuie adaptate la specificul fiecărei regiuni.

Bibliografie

1. Jernovei 2001: Gheorghe Jernovei, *Limba româna vorbită în regiunea Cernăuți (studiu demografic și lingvistic)*, „Glasul Bucovinei”, VIII, nr. 31, p. 93-110.
2. Oprea 2008: Ioan Oprea, *Comunicare culturală și comunicare lingvistică în spațiul european*, Iași, Institutul European, 2008.

3. Popescu, Ungureanu 2010: Ion Popescu, Constantin Ungureanu, *Românii din Ucraina între trecut și viitor*, ediția a III-a, Oradea, Editura Primus, 2010.
4. Vrânceanu 2015: Felicia Vrânceanu, *Limba și cultura română în Ucraina: tradiții și perspective* în *The Romanian Language and Culture: Internal Approaches and External Perspectives, proceedings*. Edited by Luminita Botosineanu and Ofelia Ichim, Roma, Aracne Editrice, Italia, 2015, p. 515-525.
5. Vrânceanu 2018: Felicia Vrânceanu, *Sprachliche Identität – ein aktuelles Problem in Czernowitz?* în *Sprachpolitik und Sprachkonflikte in der Ukraine, Republik Moldau und Georgien*, Vasile Dumbrava, Dominika Rank (Hg.), Moldova-Institut Leipzig, 2018, p. 41-46.

Romanians in Ukraine: from self-identification to the preservation and promotion of national values

In the case of the Romanian language spoken in the Romanian communities in Ukraine, the last decades represented a difficult period, characterized by a pronounced socio-political instability, which led to major changes in its functional status. For the Romanian ethnic groups from regions like Chernivtsi, Odessa or Transcarpathia, there is a very close connection between language and national identity. The idea of nation is not associated in these geographical spaces with the idea of state institutions, but with the idea of language, with cultural values, as well as with the historical past. Feeling this acute need to assert their identity, the members of the Romanian communities attach much greater importance to the manifestation of national identity through cultural-artistic activities, promoting the idea of resistance through culture much more intensely. The social-political changes that have taken place in Ukraine in recent years have influenced and will

continue to significantly influence the situation of minorities. However, it is equally obvious that these changes created a rather complicated social-political context, less favorable to asserting the linguistic identity of persons belonging to national minorities, including on the representatives of the Romanian community.

In Ukraine, in the areas inhabited by Romanians, at least three languages are spoken: Romanian, Russian and Ukrainian. Of course, not all speakers are equally fluent in the three languages, most often seeing a certain „specialization”: Romanian predominates in the family environment, while Russian and Ukrainian are more commonly used in the professional environment. In recent years, at the legislative level, a series of measures have been taken whose main objective is to strengthen the positions of the Ukrainian language as a state language, it being obvious that there are still a large number of speakers, ethnic Ukrainians, who prefer to communicate in Russian and not in Ukrainian.